

Alleen maar Vlaming zijn? Over de waarden die de Vlaamse Beweging verdedigd heeft

Lode WILS

In zijn colloquium „De Vlaamse Beweging na(ast) de staatshervorming” op 13 januari 1990 stelde het Davidsfonds de vraag: Welke doelstellingen moet de Vlaamse Beweging nastreven met het oog op de 21ste eeuw. Moet ze met méér bezig zijn dan alleen met de realisatie van een zo groot mogelijke autonomie voor Vlaanderen? Heeft ze een opdracht in de lijn van de vredesbeweging of van de milieubeweging? Moet ze voor een sterkere culturele identiteit opkomen? ... voor een betere democratie?

De organisatoren van het colloquium vroegen zich af of uit het verleden lessen te trekken zijn, en droegen aan de historicus Lode Wils op om in een inleidende rede naar het verleden terug te blikken. De redactie van Wetenschappelijke Tijdingen dankt Prof. Dr. Wils omdat hij de tekst van die rede ter publicatie afstond.

Het verleden schrijft ons niet voor wat we voor de toekomst moeten nastreven. Dat moeten wij zelf bepalen. Misschien moeten we een andere weg op dan die uit het verleden. Om onze richting voor de toekomst te kunnen kiezen, is het wel nodig dat we inzien waar we nu staan en vanwaar we komen. Daarom is een historische terugblik zinvol.

We stellen vast dat de Vlaamse Beweging van bij haar ontstaan draagster is geweest van allerlei waarden die ook buiten haar werden nagestreefd. Herhaaldelijk — juist nog: permanent — was ze draagster van tegenstrijdige waarden en bestond ze uit elkaar bestrijdende vleugels, ja, zelfs uit elkaar bestrijdende bewegingen, zoals er ook elkaar bestrijdende arbeidersbewegingen bestonden. Het is niet mijn bedoeling u voor te houden dat we moeten voortgaan met alles wat we in het verleden hebben gedaan.

De Vlaamse Beweging is ontstaan uit het enthousiasme van de Belgische revolutie van 1830, en had tot doel, onze nationaliteit te beveiligen en te versterken door de volkstaal tot cultuurtaal te verheffen. Vanaf het begin waren er duidelijke schakeringen in de opvattingen over de nationaliteit zelf. Voor de meeste flaminganten, onder wie Kanunnik Jan David — naar wie het Davidsfonds genoemd is — was dat België, zonder meer. Sommigen, als Jan-Frans Willems, betoogden dat België met Holland de Nederduitse nationaliteit gemeen had. In de loop van de volgende decennien groeide een nieuwe opvat-

ting die aan die twee oudere voormannen vreemd was. De Belgische hyperpatriot Hendrik Conscience was er de voornaamste gangmaker van: hij zag een Vlaamse subnatie binnen de Belgische natie en ter bescherming van België tegen opslorping door Frankrijk. Omstreeks 1860 had die idee van een Vlaamse subnatie zelfstandigheid verworven, dat wil zeggen: ze was niet meer alleen een middel om België te versterken, maar ook zelf het doel van de Vlaamse Beweging geworden. Een nationale verbondenheid met Nederland vloeide voort uit het beklemtonen van de natievormende betekenis van de taal.

Het begrip cultuur werd spoedig nog meer omstreden dan het begrip nationaliteit. Tegen de invloed van een „bekrompen” geestelijkheid en haar partij op de beginnende beweging voor de volkstaal werd al in de jaren veertig opgeworpen, dat de Vlaamse Beweging de vrijzinnigheid en de liberale partij moest steunen, die alléén voor een gezonde Vlaamse cultuur konden zorgen. De tegenstelling werd in de tweede helft van de eeuw het best gesymboliseerd door Guido Gezelle enerzijds, voor wie de Vlaamse Beweging de uitdrukking moest zijn van het geloof van het katholieke Vlaamse volk, en door Julius Vuylsteke anderzijds, voor wie ze integendeel terwille van de vrijheid van denken de kerk moest bestrijden. Na 1870 is dit binnen de Vlaamse beweging een dominerende tegenstelling gebleven. Volgens de eerste opvatting werd in 1875 het Davidsfonds gesticht voor Godsdienst, Taal en (Belgisch) Vaderland. Tussen 1918 en 1940 vielen vooral Westvlaamse priesters, in de ultramontaanse, Gezelli-aanse traditie van het bisdom Brugge, in hun bladen *De Vlaamsche Vlagge* en *Jong Dietschland* „het liberalistische België” aan. Na de Tweede Wereldoorlog werden zowel de repressie met de verwijdering van Leopold III, als de schoolstrijd van 1954-1958 ervaren als Waals-antiklerikale aanvallen op katholiek Vlaanderen. Pas na 1960 nam die ideologische tegenstelling sterk af.

De Vlaamse Beweging had andere waarden dan de godsdienst en de vrijzinnigheid in zich opgenomen; daardoor werd voorkomen dat ze na 1870 uiteenviel. Door de Europese revolutiegolf van 1848 kreeg ze een democratische bezieling die bij haar oorsprong in 1830 aansloot. Voor een aantal jongeren was de volkstaal niet meer alleen een kwestie van nationaliteit, maar was ze een onderdeel van de volkszaak. Daarom moest de Vlaamse Beweging in een „onafhankelijke volkspartij” haar uitdrukking krijgen, dus als zodanig niet meer in de katholieke of in de liberale partij. De nieuwe partij propageerde het antimilitarisme, de uitbreiding van het stemrecht, de gemeentelijke autonomie en in het algemeen de afkeer van het staatsgezag. De Meetingpartij die van 1862 tot 1872 Antwerpen bestuurde, was een belichaming van die idee. Voor de vlaamsgezinden die alleen maar nationaliteit en culturele verheffing op het oog hadden, primeerde de vraag of de cultuur en de natie godsdienstig dan wel vrijzinnig moesten zijn. Slechts als de Vlaamse zaak tegelijk de zaak van de democratie, van de kleine burgerij tegenover die van de regerende geldaristocratie werd, kon de leuze ingang vinden: éérs Vlaming zijn en dan pas katholiek of liberaal. Het Davidsfonds verenigde beide strekkingen op de volgende manier:

in zijn publikaties en zijn culturele activiteiten in het algemeen was het religieus, maar in de politieke strijd om taalwetten werkte het samen met liberalen.

Tussen 1890 en 1925, toen het algemeen stemrecht voor mannen in twee fasen werd ingevoerd, speelde de Vlaamse Beweging een beslissende rol in het ontstaan en de eerste ontwikkeling van de christelijke arbeiders- en boerenbewegingen. In belangrijke mate geraakte ze ermee verstrengeld. Ze kreeg eindelijk greep op een groot deel van het volk, omdat ze ook zijn sociale belangen in haar doelstellingen had opgenomen. Zo ging het tenminste aan katholieke kant; maar aan socialistische zijde bestond er weinig belangstelling voor de volkstaal als onderdeel van de volkszaak. Toch werden wetten aangenomen die de volkstaal in het gerecht, de administratie en het onderwijs ingang deden vinden.

De versterking van de Vlaamse Beweging resulteerde dank zij haar sociale verruiming ook in een eigen partijvorming. De „onafhankelijke volkspartij” uit de jaren 1860 was al in 1873 doodgelopen. Na 1894 waagde het Daensisme een nieuwe poging, maar het bleef een splintergroepering. Daarnaast stelden radicale flaminganten zich aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog heel kritisch op tegenover de toen heersende katholieke partij. Succes had de flamingantische partij die in de herfst van 1916 door militairen achter de IJzer werd gesticht, nadat de regering publiek had geweigerd de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit Gent te beloven. De Frontpartij stond op het standpunt van levensbeschouwelijke neutraliteit. Dat standpunt werd in de loop van de jaren 1920 verlaten door groepen die een uitgesproken confessionele nationalistische partijvorming nastreefden, en later ook door de Volksunie die in 1954 „op christelijke grondslag” werd gesticht. Toch betekende de oprichting van de neutrale Frontpartij dat de nationale problematiek met nieuwe elementen werd geladen, die de tegenstelling tussen gelovig en vrijzinnig naar de achtergrond duwden.

De Eerste Wereldoorlog had inderdaad bij ons zoals in andere landen een geweldige stimulans gegeven aan nationale en sociale gevoelens en bewegingen, ook omdat de oorlogvoerende partijen die aanwakkerden om hun tegenstanders te ontwrichten. Zo zette Duitsland de Vlaamse subnatie tegen België in. Gerard Walschap, die in 1918 twintig jaar was, getuigde later over de katholieke flamingantische intellectuele jeugd: „Het activisme spleet ons veel dieper dan nu nog begrijpelijk voorkomt... Het koos tussen Vlaanderen en België, twee vaderlanden voor ons tot dan toe identiek, en die plots tot onze verstomming onverzoenlijke vijanden waren”.

De administratieve splitsing — met vernederlandsing van onderwijs en bestuur —, die de bezetter doorvoerde, leidde tot een snelle radicalisering van de programma's van vele flaminganten. In zijn zogenaamde minimumprogramma stelde Frans Van Cauwelaert de eis van de territoriale éénaligheid van Vlaanderen, een eis waaraan de Vlaamse Beweging vóór de oorlog niet was toegeko-

men. Anderen, ook niet-activisten, onder meer de stichters van de Frontpartij, stelden zich zelfbestuur ten doel. Een derde groep tenslotte noemde als doel van de Vlaamse Beweging de vernietiging van België en de aanhechting van Vlaanderen bij Nederland. Met het oog daarop bestreed ze onder meer elke toenadering tussen België en Nederland.

De verschillende nationale doelstellingen werden verstrengeld met sociaal-politieke doelstellingen. De Belgisch-loyalen huldigden de christen-democratische idee van de standenorganisatie en versmolten grotendeels met de christelijke verenigingen van arbeiders, boeren, middenstanders en vrije beroepen bij wie ze de flamingantische bezieling verspreidden. De anti-Belgische groep kon niet hopen dat de parlementaire democratie haar de verwezenlijking van haar ideaal zou brengen. Daarom stond zij het meest open voor de fascistische stroming die in Europa opgang maakte, met na 1933 vooral het Duitse nationaal-socialisme. De groep die een of andere vorm van zelfbestuur binnen België voorstond, zat met haar sociaal-politieke visie tussen de genoemde uitersten gekneld. Tussen die uitersten in hadden niet alleen allerlei opvattingen van de democratie aanhang, maar ook autoritair-corporatieve stelsels, als die van Dollfuss in Oostenrijk en van Salazar in Portugal. Mettertijd groeide de midden-groep voor zelfbestuur sterk aan, ook nadat het „minimumprogramma” in 1935 grotendeels in wetten was vastgelegd.

Opvallend is dat het antimilitarisme in de programma's van alle vlaamsgezinde groepen een belangrijke rol speelde. Sinds het ontstaan van de Meetingpartij in 1862 was de katholieke Vlaamse opinie meer en meer van verzet tegen de dienstplicht en tegen de uitgaven voor landsverdediging doordrongen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog en ook daarna werd dat verzet nog versterkt, omdat koning Albert, de opperbevelhebber van het leger, hardnekkig aan een eentalig Frans leger vasthield. Het antimilitarisme, onder meer van het Verbond V.O.S., was zowel anti-Belgisch als pacifistisch geïnspireerd. Bij de uitvaardiging in 1938 van de nu nog geldende taalwet op het leger werd tegen het antimilitarisme gereageerd, onder meer door Tony Herbert en het Verdinaso, die zich tot België bekeerd hadden. Het Davidsfonds deed tijdens zijn congres van 24-25 juni 1939 een oproep om de opleiding tot officier te propageren.

De Tweede Wereldoorlog bracht een even ingrijpende cesuur in de Vlaamse Beweging als de Eerste destijds. De Duitse nationaal-socialistische bezetter arriveerde met een zorgvuldig voorbereide *Flamenpolitik*, en plukte nu eindelijk de vruchten van de Duitse inspanningen terzake sinds 1914. Een belangrijk deel van de Vlaamse Beweging collaboreerde, in de hoop op de verwezenlijking van een Dietse of een Vlaamse staat, en nam daartoe het nationaal-socialisme als programma aan. Al heel vlug realiseerden vele V.N.V.-ers zich dat de Duitse overwinning, waaraan ze militaire steun gaven, zou leiden tot inlijving van Vlaanderen bij Duitsland, dus tot de verdringing van de eigen nationaliteit, met inbegrip van de taal en van de christelijke waarden die zij als onderdeel van het nationale historische erfgoed van Vlaanderen zagen. Al in de

zomer van 1941 kwam de meerderheid van de Raad van Leiding van het V.N.V. op voorgaan van Hendrik Elias tot de overtuiging dat de Vlamingen als volk alleen binnen België konden blijven bestaan, en dat ze daarom een federaal België moesten nastreven. In de loop van de volgende jaren drong dat besef ook bij de militanten door die de beweging trouw bleven. Daarbuiten, in de ruimere kring van vlaamsgezinden, gaven velen zelfs de idee van culturele autonomie of van federalisme prijs, zozeer had de gemeenschappelijke vijandschap tegen de bezetter en zijn dwangregime de meeste Belgen verenigd. Een groeiend en mettertijd belangrijk deel van het Vlaams-nationalisme keerde zich in de loop van de oorlog tegen het standpunt van Elias, en koos voor de onvoorwaardelijke opname van Vlaanderen in het Duitse Rijk. Manu Ruys heeft het in *De Standaard* van 23 december 1989 over „Cyriel Verschaeve, die blind en fanatiek voor het nationaal-socialisme had gekozen”. Ook August Borms en vele andere bekenden kwamen in dat kamp terecht. Voor hen was het doel van de Vlaamse Beweging het nationaal-socialisme geworden, of nog meer: de vernietiging van België tegen elke prijs, ook als die de vernietiging van Vlaanderen, door zijn inlijving bij Duitsland, met zich mee zou brengen. In september 1944 werd het land bevrijd en na de Duitse ineenstorting in mei 1945 keerden de overlevende gedeporteerden en vele gevluchte collaborateurs terug. Ik heb aan die twee maanden moeten terugdenken toen ik in december 1989 de televisiebeelden van de gebeurtenissen van Roemenië heb gezien, met onder meer het fusilleren van het echtpaar Ceausescu na een schijnproces, en het lynchen van een van hun aanhangers. Zulk een gewelddadige revolutionaire toestand, na jaren tyrannie, heerste in 1944-45 ook in België. Jarenlang was de hoofdinhoud van de Vlaamse Beweging — zelfs bijna haar enige inhoud — : het herstel van de rechtsorde en de democratie, om de volksjustitie te beëindigen en een normale berechting van de politieke beschuldigten te verzekeren, om Leopold III terug op de troon te brengen, weldra om de straffen van de politiek veroordeelden kwijt te schelden. Bij de verkiezingen van 1949 kwam de „Vlaamse Concentratie” als anti-repressie-partij op, bij de verkiezingen van 1950 kwam ze niet meer op, om de terugkeer van de koning mogelijk te maken.

De Vlaamse Beweging bleef lange tijd in het defensief. Ze trachtte de taalwetten te doen toepassen en de gevolgen van de collaboratie ongedaan te maken, evenals die van de taalverklaringen tijdens de volkstelling van 1947, die in tientallen gemeenten op de taalgrens en in het Brusselse rampzalige verschuivingen te zien gaven. Haar hoofddoel bleef natuurlijk: het vertrouwen van de bevolking terugwinnen.

Toen de Vlaamse Beweging vanaf de jaren vijftig opnieuw offensief kon optreden, deed ze dat op basis van een sociaal programma dat ze, zoals in de jaren 1890-1930. grotendeels met de christelijke arbeidersbeweging gemeen had: de vernederlandsing van het bedrijfsleven, de industrialisering van Vlaanderen, het inlopen van de Vlaamse achterstand inzake middelbaar en hoger onder-

wijs. Ook de godsdienstige inslag van de Vlaamse Beweging kwam nog altijd sterk naar voren, in het bijzonder in het kader van de koude oorlog en van een felle links-rechts polarisatie tot aan het schoolpact van 1958.

Dat het Vlaams-nationalisme geen politieke vertegenwoordiging meer had, betekende niet dat alle vroegere nationalistenvrijden zich bij de oude voorstelling die nu opnieuw opgang maakte zouden neerleggen, namelijk bij die van een Vlaamse subnatie binnen een Belgische natie. Zoals Frans Van der Elst, thans minister van state, het in zijn memoires formuleerde: „moest niet alleen de staatsstructuur aangepast worden [door federalisme], maar moest ook de strijd tussen de Vlaams-nationale ideologie en de Belgische ideologie uitgevochten worden. Daarom was ik onverzoenlijk tegenover de Vlaamse Belgicisten... Het Belgisch staatsnationalisme was in mijn ogen onverenigbaar met het voortbestaan van ons volk” (*De Bewogen Jaren*, Tiel 1985, p. 175).

De volgende grote wending in de Vlaamse Beweging, na die van de Tweede Wereldoorlog, begon in de tweede helft der jaren zestig. Eerst even het kader schetsen: de ontspanning tussen Oost en West; de ontzuiling en de laïcisering na het Tweede Vaticaanse Concilie; de vorderende Europese eenmaking; de verworven welvaartsgelijkheid met Wallonië, na een versnelde industrialisatie; de verlegging van het zwaartepunt in de sociale strijd van de klassentegenstelling naar de eis om overheidssteun. De wetten van 1962 en '63 hadden de grootste vooruitgang gebracht in de taalwetgeving sinds haar ontstaan, zodat opnieuw, zoals in 1935, de bakens werden verzet naar „federaliserende maatregelen”. De Volksunie begon aan een lange, ononderbroken reeks verkiezings-successen. De studentenrevolte met hoogtepunten in 1966 en 1968 versnelde de ontwikkeling. Federalisme trad meer op de voorgrond; de binding van de Vlaamse Beweging met de katholieke zuil verzwakte: er zou mettertijd van liberale en van socialistische kant meer medewerking komen, terwijl de katholieke Walen door het „Walen buiten Leuven” bruusk naar het wallingantisme werden geduwd.

Zoals het vroeger al zo dikwijls gebeurd was, werden opnieuw, binnen de veelvormige Vlaamse Beweging, oudere waarden naar de achtergrond gedrongen — de religieuze bij voorbeeld —, terwijl er nieuwe werden opgenomen, zoals „het pluralisme” of „de ontzuiling”. Die wisseling kon snel verlopen. Er lagen slechts weinig jaren tussen de laatste massale betogingen voor de industrialisatie van Vlaanderen, voor de aanleg van autowegen en dergelijke, en de eerste betogingen tegen de aanleg van een autoweg of een kanaal... om het milieu te beschermen. Terwijl de Vlaamse Beweging zich in het klimaat van de koude oorlog weer had kunnen oprichten, kon ze zich nu met het pacifisme verbinden en opnieuw bij haar antimilitaristisch verleden aanknopen. De grondwetsherzieningen van 1970, 1980 en 1988 wakkerden telkens het streven naar autonomie aan.

Wat leert ons dit historisch overzicht? Ten eerste: In elke tijd heeft de Vlaamse Beweging zich aangepast aan de omstandigheden en de waarden van die tijd

in zich opgenomen. „Alleen maar Vlaming zijn” heeft in onze geschiedenis nooit succes gehad. We kunnen het natuurlijk proberen voor de toekomst, maar gelet op de ervaring uit het verleden, lijkt de kans op slagen bijzonder klein. Het is juist wanneer ze andere waarden dan het nationalisme in zich kon opnemen, dat de Vlaamse Beweging naar de massa kon doorbreken, met andere woorden: het nationale is niet alleen een waarde op zich, maar is ook — of: kan ook zijn, of: moet trachten te zijn — een synthese van waarden die in een gemeenschap leven, een synthese waardoor de mogelijkheden van die gemeenschap worden vergroot, ook al brengt dit in de schoot van de beweging onenigheid met zich mee, en worden er tegenstrijdige waarden verdedigd. Ten tweede: De geschiedenis geeft ons een dieper inzicht in het heden en leert ons wat er onder de oppervlakte leeft. Zo geeft ze ook inzicht in de krachten die ons streven naar autonomie steunen, in het antimilitarisme, in de antidemokratische tradities die ons hinderen, enz. Maar de geschiedenis leert ons niet welke keuzen we voor de toekomst moeten maken.

Graaf de Grunnelaan 14
3001 Heverlee